

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

knjige sažetaka

Pravni i društveni odgovori na klimatske promene

novi strateški okvir u Srbiji

Okrugli sto

PRAVNI I DRUŠTVENI ODGOVORI NA KLIMATSKE PROMENE
– NOVI STRATEŠKI OKVIR U SRBIJI

Edicija

Knjige sažetaka

Izdavač

Institut društvenih nauka, Beograd 2021.

Za izdavača

dr Goran Bašić

Urednici

dr Sofija Nikolić Popadić

dr Marko Milenković

Organizacioni odbor

dr Sofija Nikolić Popadić

dr Mirjana Dokmanović

dr Marko Milenković

dr Vladimir Mentus

Dijana Arsenijević

ISBN: 978-86-7093-249-4

*Knjiga sažetaka je pripremljena u okviru
Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2021. godinu
koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja*

PRAVNI I DRUŠTVENI ODGOVORI NA KLIMATSKE PROMENE

– novi strateški okvir u Srbiji

OKRUGLI STO
2. DECEMBAR 2021. GODINE
INSTITUT DRUŠTVENIH NAUKA

KNJIGA SAŽETAKA

Sadržaj

- 7 ■ **Dragoljub Todić**
PARISKI SPORAZUM O KLIMI I PRINCIP
ZAJEDNIČKE, ALI DIFERENCIRANE
ODGOVORNOSTI
- 8 ■ **Petar Đukić**
KLIMATSKE PROMENE – EKONOMSKO-
TEHNOLOŠKI IZAZOVI: ZA SRBIJU JUČE, DANAS I
SUTRA
- 9 ■ **Gordana Petković**
NOVA ZAKONSKA REŠENJA U OBLASTI
KLIMATSKIH PROMENA U REPUBLICI SRBIJI
- 10 ■ **Anđelka Mihajlov**
ELEMENTI REALNOSTI KLIMATSKOG PAKTA EU ZA
SRBIJU: OKVIRNO CILJANO PODSEĆANJE NA
OBAVEZE ZEMLJE U OBLASTI KLIMATSKIH
PROMENA PREMA MEĐUNARODNIM POTPISANIM
I RATIFIKOVANIM UGOVORIMA
- 11 ■ **Ljubomir Tintor**
NISKOUGLJENIČNI RAZVOJ REPUBLIKE SRBIJE U
KONTEKSTU PRISTUPANJA EVROPSKOJ UNIJI
- 12 ■ **Ivana Stjelja**
UČEŠĆE JAVNOSTI PRILIKOM DONOŠENJA
ZAKONA O KLIMATSKIM PROMENAMA U SRBIJI
- 14 ■ **Mirjana Stanišić, Dragan Nonić, Jelena Nedeljković**
UPRAVLJANJE KLIMATSKIM PROMENAMA U
ŠUMARSTVU I ZAŠTITI PRIRODE:
MERE PODRŠKE NA NIVOU EVROPSKE UNIJE I U
ODABRANIM DRŽAVAMA JUGOISTOČNE EVROPE
- 16 ■ **Sofija Nikolić Popadić**
KLIMATSKE PROMENE I ZAJEDNIČKA
POLJOPRIVREDNA POLITIKA EVROPSKE UNIJE

- 17 ■ **Marko Milenković, Milica Pešterić**
SMANJENJE KARBONSKOG OTISKA I ZELENI KILOVATI –
KA NOVOM REGULATORNOM OKVIRU U SRBIJI
- 19 ■ **Ivana Ostojić**
KLIMATSKE FINANSIJE U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA
- 21 ■ **Ranko Sovilj**
UTICAJ KLIMATSKIH PROMENA NA REDEFINISANJE
POSTOJEĆIH I KREIRANJE NOVIH FINANSIJSKIH
INSTRUMENATA – PRAVNI OSVRT
- 22 ■ **Vladimir Mentus**
PANDEMIJSKA RECESIJA I *DEGROWTH* – KAKAV RAST NAM
JE POTREBAN?
- 23 ■ **Mirjana Dokmanović**
KLIMA KAO POLITIČKI INSTRUMENT ZA KONTROLU
DRŽAVA I LJUDI
- 24 ■ **Sanja Stojković Zlatanović**
KLIMATSKE PROMENE I PRAVO NA DOSTOJANSTVEN RAD
– ULOGA I ZNAČAJ RADNOG PRAVA U OSIGURANJU
PRAVEDNE TRANZICIJE KA EKOLOŠKI ODRŽIVOM
EKONOMSKO-SOCIJALNOM RAZVOJU
- 26 ■ **Zorica Mršević, Svetlana Janković**
KLIMATSKE PROMENE I UPRAVLJANJE MIGRACIJAMA
- 28 ■ **Stefan Janković**
UNUTAR *TERRA NULLIUS-a*: ANTROPOCEN, PRAVO
I EKOLOŠKA SAMOSVOJNOST

Prof. dr Dragoljub Todić

naučni savetnik

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd

e-mail: dtodic@ymail.com

Pariski sporazum o klimi i princip zajedničke, ali diferencirane odgovornosti

Opšti okvir analize je određen percepcijom o globalnom karakteru problema klimatskih promena, formalizovanoj u odgovarajućem sistemu međunarodnopravne zaštite klime, koji se stavlja u kontekst odnosa sa „regionalnim“ i „nacionalnim.“ Kroz ukazivanje na regionalne i nacionalne specifičnosti u vezi sa klimatskim promenama naglašava se fundamentalni značaj diferenciranog pristupa odgovornosti u vezi sa klimatskim promenama. Otuda se u prvom delu rada ukazuje na ključne elemente principa zajedničke, ali diferencirane odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti, u svetlu ciljeva i obaveza propisanih Pariskim sporazumom i drugim međunarodnim ugovorima u oblasti klimatskih promena. Drugi deo rada je posvećen regionalnim aspektima klimatskih promena, a za osnovu analize se uzimaju ciljevi EU i instrumenti za ostvarivanje propisanih ciljeva ove organizacije. U trećem delu rada se razmatraju ciljevi i mehanizmi za ostvarivanje ciljeva na nacionalnom nivou. Kao primer nacionalnog odgovora na obaveze iz „zajedničke, ali diferencirane odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti“ uzimaju se ciljevi i ključni elementi politike i propisa tri države: jedne članice EU (Hrvatske) i dve države koje su u statusu kandidata za članstvo (Republika Srbija i Crna Gora).

Cilj rada je ispitivanje smisla i domašaja principa zajedničke, ali diferencirane odgovornosti na regionalnom i nacionalnom nivou. Polazni stav jeste da je princip zajedničke, ali diferencirane odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti koncipiran nejasno i da njegova, eventualna, dogradnja nije moguća bez preispitivanja filozofsko-teorijskih osnova i celog sistema postojeće međunarodnopravne zaštite klime.

Ključne reči: klimatske promene, Pariski sporazum, princip zajedničke, ali diferencirane odgovornosti i odgovarajućih mogućnosti, Evropska unija, Hrvatska, Srbija, Crna Gora.

Prof. dr Petar Đukić

Tehnološko-metalurški fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: djukic@tmf.bg.ac.rs

Klimatske promene – ekonomsko-tehnološki izazovi: za Srbiju juče, danas i sutra

Klima nije fenomen koji nastaje iznenada. Njene promene su sastavni deo života, a tiču se činjenica geofizike, biologije i društvenog života. Preovlađujuće posledice izrazito su štetne, opasne i preteće u veoma kratkom roku. Za promene klime čovečanstvo mora da se bolje pripremi, bilo da im se prilagodi ili da prevenira deo njihovih posledica, na najcelishodniji način.

Najbolji način za podsticaje korisnog ponašanja ljudi je ekonomski. To znači da se kako na unutrašnjem, tako i na globalnom i regionalnom planu mora uvesti princip zagađivača plaća. Ekonomski život je osnova svakog drugog oblika življenja i društvenog procesa.

Promena klima u svetu i Srbiji bez obzira na uzroke, ostavlja snažne posledice na društveni život, kao i na smisao funkcionisanja ekonomije, kulture i politike. Najveći izazov leži u nastojanju da se rast temperature održi na poželjnih 1,5 stepeni a, CO₂ koncentracija ne bi smela da pređe 400 ppm. Potrebno je da se u budućnosti ta koncentracija smanji na 350 ppm. Dakle, akcija za klimu se ubrzava. To će dovesti do novih nesuglasica oko primene ujednačenih mera, a verovatno i do novih strukturnih kriza. Sadašnja energetska kriza u velikom delu sveta usled poremećaja tržišta gasa i električne energije samo je nužna posledica nečinjenja. Kovid recesija samo ju je podstakla u novom vidu ispoljavanja. Kontroverze oko eksploatacije prirodnih resursa, posebno neobnovljivih, nastaviće se.

Svet se neće izvući iz strukturnih teškoća i razvojnog ćorsokaka brzo i jednokratno. Pravni okvir, mehanizmi i standardi ekološke zaštite i novih tehnologija u sinergiji sa novom klimatskom kulturom i obrazovanjem, mogu samo delimično da pomognu u prevazilaženju globalnih razvojnih problema. Dobra vest je da na klimatsku savest (klimatsku pravdu) čovečanstva danas, može da se utiče obrazovanjem mladih (Gospođica Tunberg), kulturom kao i promenama u verskom delovanju (Papa Frančesko).

Ključne reči: klimatske promene, klimatska ekonomija, klimatska pravda, troškovi promene klime, zeleni fondovi, restrukturiranje, energetske krize.

Mr Gordana Petković

direktor Agencije za ekološki konsalting *ECOLIBRA* u Beogradu
e-mail: gordana.petkovic@ecolibra.rs

Nova zakonska rešenja u oblasti klimatskih promena u Republici Srbiji

Odgovor na pitanje pravnih i društvenih odgovora na klimatske promene u Republici Srbiji zahteva osvrt na međunarodnopravni okvir, odnosno obaveze Republike Srbije po Okvirnoj Konvenciji UN o promeni klime, Kjoto protokolu, Sporazumu iz Pariza na uspostavljanju sistema za smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i prilagođavanje na izmenjene klimatske uslove. To se pre svega odnosi na obavezu da države Strane ugovornice, u skladu sa rokovima za izveštavanje iz Konvencije/Sporazuma, podnose nacionalne izveštaje, odnosno da izveštavaju o svojim planovima i strategijama prilagođavanja, navodeći sprovedene ili planirane mere prilagođavanja, posebno mere o preduzetim aktivnostima po pitanju smanjenja rizika od elementarnih i prirodnih nepogoda i katastrofa i mere prilagođavanja na izmenjene klimatske uslove. Srbija je dostavila nacionalne ciljeve redukcije od 9,8% do 2030. u odnosu na 1990. godinu. Sledi revizija ciljeva do 2050.

Usklađivanje sa propisima EU kojima se uređuje sistem monitoringa, verifikacije izveštavanja zahteva, sagledavanje rešenja u novom Zakonu o klimatskim promenama, posebno uticaja primene zakona na ključne sektore: energetike, industrije, saobraćaja, poljoprivrede, šumarstva, zgradarstva, upravljanja otpadom i dr. Značajan segment su vazduhoplovne aktivnosti, kao i navedene aktivnosti iz sektora i kategorija industrijskih i energetskih postrojenja, odnosno u kojima dolazi do sagorevanja goriva i fuge emisija iz goriva, industrijskih procesa i upotrebe proizvoda, poljoprivrede i otpada. Efekti ovog zakona se mogu sagledati i sa stanovišta obaveza i odgovornosti nadležnih organa za njegovo sprovođenje, posebno u delu koji se odnosi na donošenje Strategije, Akcionog plana, Programa prilagođavanja, uspostavljanja sistema izdavanja dozvola za emisije GHG, nacionalnog sistema inventara GHG. Obaveze koje Zakon propisuje direktno utiču na privredne subjekte, tj. operatere postrojenja i operatere vazduhoplova koji emituju GHG. Primena zakona zahteva zakonodavne, upravne i upravno-pravne mere, institucionalne i organizacione mere, tehničko-tehnološke mere, jačanje javne svesti i planiranje troškova za njihovu primenu.

Ključne reči: klimatske promene, emisije GHG, monitoring, izveštavanje, verifikacija.

Prof. dr Anđelka Mihajlov

Udruženje Ambasadori održivog razvoja i životne sredine
e-mail: office@ambassadors-env.com

Elementi realnosti klimatskog pakta EU za Srbiju: okvirno ciljano podsećanje na obaveze zemlje u oblasti klimatskih promena prema međunarodnim potpisanim i ratifikovanim ugovorima

Okvirno će biti predstavljen Klimatski pakt Evropske unije (kao moguća „destinacija” Srbije, kao zemlje kandidata za članstvo u EU). Stanje u našoj zemlji, prema selektovanim pokazateljima iz oblasti klimatskih promena, analizirano je kroz prikaz obaveza koje je država već preuzela kroz potpisivanje i ratifikovanje međunarodnih ugovora i dogovora, pre svih Okvirne konvencije UN o promeni klime, Pariskog sporazuma, Ugovora o energetske zajednici, Samita u Sofiji 2020. i Samita na Brdu kod Kranja 2021. godine. Zaključnim razmatranjima predstaviće se elementi sadašnje realnosti Klimatskog pakta EU za Srbiju.

Ključne reči: zaštita klime, međunarodni ugovori, obaveze države, Klimatski pakt EU, zelena agenda, Srbija.

msr Ljubomir Tintor

Doktorand, Pravni fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: ljubomir.tintor@yahoo.com

Niskougljenični razvoj Republike Srbije u kontekstu pristupanja Evropskoj uniji

Nakon revolucionarne odluke u slučaju Urgenda protiv Holandije niskougljenični razvoj je postao jedan od osnovnih ciljeva u Evropi. Niskougljenični razvoj predstavlja ključ mitigacije na klimatske promene. On je jedan od glavnih segmenata Evropskog zelenog dogovora (*European Green Deal*) čiji je cilj da se do 2030. godine emisija štetnih gasova smanji za 55% u poređenju sa nivoima iz 1990. godine, a da se do 2050. godine postigne potpuna dekarbonizacija na području Evropske unije. Srbija kao država koja ulazi u krug ranjivih država po pitanju štetnih posledica klimatskih promena i kao država koja pretenduje da uđe u Evropsku uniju mora ozbiljno da se pozabavi pitanjem niskougljeničnog razvoja i da svoju privredu i ekonomiju uskladi sa ciljevima Evropskog zelenog dogovora.

U izlaganju će biti sagledan predlog Strategije niskougljeničnog razvoja Srbije zajedno sa Akcionim planom koji je donet uz Strategiju. Analiziraće se da li su predviđene mere mitigacije adekvatne s obzirom na ozbiljnost situacije u pogledu klimatskih promena i da li su zacrtani ciljevi realno ostvarivi. Ponudiće se i eventualna bolja rešenja. Takođe, sagledaće se šta je do sada učinjeno u Republici Srbiji po pitanju dekarbonizacije. Da bi se dobila potpuna slika o trenutnom stanju biće izložena komparativna analiza strategija niskougljeničnog razvoja u susjednim državama Hrvatskoj i Crnoj Gori, te će se sagledati da li su neki delovi ovih strategija primenljivi i u Republici Srbiji.

Na kraju izlaganja će biti predočeno kako se sa naporima da postignu dekarbonizaciju bore zemlje Višegradske grupe, pre svega Poljska i Mađarska, pošto se ove države smatraju izuzetno ovisnim o upotrebi uglja kao izvora energije i suočavaju se sa ozbiljnim izazovima na tom putu. Ova analiza dobija na značaju s obzirom na to da se Srbija suočava sa istim problemom.

Ključne reči: klimatske promene, prilagođavanje klimatskim promenama, niskougljenični razvoj Srbije, Evropski zeleni dogovor, Evropska unija.

msr Ivana Stjelja

Doktorantkinja, Pravni fakultet, Univerzitet Union
Projektna asistentkinja, Institut društvenih nauka, Beograd
e-mail: ivana.stjelja@gmail.com

Učešće javnosti prilikom donošenja Zakona o klimatskim promenama u Srbiji

Načelo učešća javnosti jedno je od osnovnih načela domaćeg ekološkog prava. Ono omogućava da potrebe i stavovi građana i njihovih udruženja budu uzeti u obzir kada nadležni organi donose odluke čije bi sprovođenje moglo da utiče na životnu sredinu. Za donošenje delotvornih odluka u ovoj oblasti ključna su naučna, stručna i tehnička znanja, međutim, ukoliko samo ona budu uzeta u obzir, a ne i potrebe i stavovi javnosti, verovatno je da će odluka imati nedostatke ili da će se pojaviti poteškoće i otpor prilikom njenog sprovođenja. Značaj učešća javnosti prilikom odlučivanja o pitanjima u vezi sa klimatskim promenama, izričito utvrđuju Okvirna konvencija UN o promeni klime i Pariski sporazum, ali ne utvrđuju konkretne obaveze i rezultate koje je potrebno da u vezi sa učešćem javnosti države postignu. Arhuska konvencija je međunarodni ugovor koji na najsveobuhvatniji način reguliše učešće javnosti u oblasti životne sredine, ona izričito ne pominje klimatske promene, ali postoji saglasnost prilikom tumačenja ciljeva Konvencije da klimatske promene spadaju u njen delokrug.

Budući da je nedavno stupio na snagu Zakon o klimatskim promenama (Sl. glasnik RS, br. 26/2021), od značaja je sagledati učešće javnosti u svim fazama ovog zakonodavnog postupka. Najpre, resorno ministarstvo je još 2014. godine donelo rešenje o osnivanju radne grupe za izradu nacrtu zakona. Članovi radne grupe bili su predstavnici državnih institucija i privrede, dok predstavnici javnosti nisu bili uključeni u njen rad. U narednoj fazi, početkom 2018. godine, resorno ministarstvo je organizovalo šest javnih rasprava u različitim gradovima i javnosti predstavilo Nacrt zakona o klimatskim promenama, nakon čega je objavilo Izveštaj o sprovedenoj javnoj raspravi. Analizom Izveštaja uviđa se da su udruženja građana i građani činili 25% učesnika, kao i da su oni dostavili više od jedne polovine komentara. Dalja analiza ovog Izveštaja ukazuje na to da je veoma mali broj komentara javnosti usvojen. Najzad, važan mehanizam za učešće javnosti u zakonodavnom postupku predstavljaju javna slušanja o predlogu zakona koji je u skupštinskoj proceduri. Javno slušanje o Predlogu zakona o klimatskim promenama nije inicirano, međutim 2015.

godine održano je jedno javno slušanje na temu klimatskih promena, ali ono nije bilo zakonodavnog već informativnog karaktera. Sprovedena analiza o učešću javnosti prilikom donošenja Zakona o klimatskim promenama ukazuje da su i nadležni organi i javnost uložili izvesne napore kako bi potrebe i stavovi javnosti bili uključeni u tekst zakona, ali i da, usled manjkavosti raspoloživih mehanizama, učešće javnosti u ovom zakonodavnom postupku nije bilo u potpunosti delotvorno.

Ključne reči: Zakon o klimatskim promenama, učešće javnosti, javna rasprava, javno slušanje, zakonodavni postupak.

Mr Mirjana Stanišić

Doktorantkinja, Maastricht School of Management, the Netherlands

Šumarski fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: stanisic@msm.nl; mirjana.stanisic@sfb.bg.ac.rs

Prof. dr Dragan Nonić

Šumarski fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: dragan.nonic@sfb.bg.ac.rs

Prof. dr Jelena Nedeljković

Šumarski fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: jelena.nedeljkovic@sfb.bg.ac.rs

Upravljanje klimatskim promenama u šumarstvu i zaštiti prirode: mere podrške na nivou Evropske unije i u odabranim državama jugoistočne Evrope

Negativni efekti klimatskih promena, predstavljaju u ovom trenutku jedan od najznačajnijih problema u šumarstvu i zaštiti prirode. Njihov uticaj se, pre svega, ispoljava kroz učestale prirodne nepogode (snegolomi, vetrolomi, suše, poplave itd.), fitopatogena oboljenja, ugrožavanje biodiverziteta i staništa i dr. Sa druge strane, šumski ekosistemi i zaštićena područja mogu, u značajnoj meri, doprineti uspešnijem upravljanju klimatskim promenama, odnosno ublažavanju negativnih efekata i prilagođavanju klimatskim promenama. Doprinos šumarstva i zaštite prirode efikasnom upravljanju klimatskim promenama predstavlja dugotrajan i kompleksan proces, koji zahteva uključivanje svih ovih pitanja u kreiranju politika i regulativa navedenih sektora. Za njihovo uspešno sprovođenje, potrebna je kompleksna primena različitih vrsta mera podrške (regulatorne, ekonomske, informacione), na više nivoa upravljanja, uz učešće i saradnju zainteresovanih strana iz javnog, civilnog i privatnog sektora. Cilj rada je analiza mera podrške u šumarstvu i zaštiti prirode za upravljanje klimatskim promenama na nivou Evropske unije (EU) i u odabranim državama jugoistočne Evrope (JIE), sa aspekta saradnje zainteresovanih strana i na različitim nivoima upravljanja. Za analizu su odabrane države koje su članice EU (Slovenija i Hrvatska) ili su u procesu pristupanja (Srbija i Crna Gora). Prikupljeni su i analizirani sekundarni podaci dobijeni iz strateških i zakonodavnih dokumenata u oblasti šumarstva i zaštite prirode. Istraživanjem je utvrđeno da su, na nivou EU, kao i u odabranim državama, u šumarstvu i

zaštiti prirode prisutne sve tri vrste mera podrške. Na nivou EU, najzastupljenije su informacione mere, koje uz regulatorne i ekonomske, podstiču razvijanje saradnje između zainteresovanih strana i različitih nivoa upravljanja. U šumarstvu Slovenije i Crne Gore, preovlađuju informacione mere, a u Hrvatskoj i Srbiji regulatorne, pri čemu obe vrste mera podrške podržavaju, u velikoj meri, razvijanje saradnje zainteresovanih strana. U zaštiti prirode je primetan nedostatak ekonomskih mera podrške u svim posmatranim državama.

Ključne reči: klimatske promene, mere podrške, šumarstvo, zaštita prirode, saradnja zainteresovanih strana, upravljanje na više nivoa.

dr Sofija Nikolić Popadić

naučna saradnica

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: snikolic@idn.org.rs

Klimatske promene i Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije

Izmenjeni klimatski uslovi imaju sve značajniji uticaj na poljoprivrednu proizvodnju. Ekstremne suše, poplave, vremenske nepogode koje su sve učestalije negativno se odražavaju na poljoprivredu. Procenjuje se da je na globalnom nivou pod uticajem klimatskih promena došlo do smanjenja proizvodnje pšenice za 5,5%, a kukuruza za 3,8%. Potreba za prilagođavanjem poljoprivredne proizvodnje izmenjenim klimatskim uslovima je sve izraženija. Sa druge strane, poljoprivreda može biti i značajan faktor u smanjenju doprinosa nastanka klimatskih promena. Oko 20% emisija gasova sa efektom staklene bašte na globalnom nivou potiče od poljoprivrede, a u Evropskoj uniji taj procenat iznosi 10% ukupnih emisija. Različite poljoprivredne aktivnosti doprinose nastanku negativnih posledica po klimu.

Kako bi se poljoprivredna proizvodnja prilagodila izmenjenim klimatskim uslovima i smanjila svoj doprinos nastanku klimatskih promena na nivou Evropske unije su u okviru Zajedničke poljoprivredne politike uvedene različite ekološke i klimatske mere, koje su posebno bile zastupljene u Zajedničkoj poljoprivrednoj politici za period od 2014. do 2020. godine. Međutim, one nisu dale očekivane rezultate. U radu su analizirane promene Zajedničke poljoprivredne politike koje se očekuju u narednom periodu, imajući u vidu da su ova i naredna godina tranzicione godine ka novoj Zajedničkoj poljoprivrednoj politici za period od 2023. do 2027. godine. Potrebno je prilagoditi Zajedničku poljoprivrednu politiku ciljevima Evropskog zelenog dogovora, Evropskom zakonu o klimi iz 2020. godine i relevantnim strateškim dokumentima u ovoj oblasti. Zaključeno je da Zajednička poljoprivredna politika može dati značajan doprinos u ostvarenju ciljeva Evropske unije u oblasti klimatskih promena. Promene u poljoprivrednoj politici će uticati na poljoprivredne proizvođače koji imaju važnu ulogu u sprovođenju propisanih mera i realizaciji predviđenih ciljeva.

Pored analize Zajedničke poljoprivredne politike Evropske unije, deo rada je posvećen poljoprivrednoj politici i propisima u ovoj oblasti u Republici Srbiji. Analiziran je nivo usklađenosti domaćih propisa sa pravnom regulativom Evropske unije. Zaključeno je da se domaći propisi još uvek značajno razlikuju od Evropske regulative u ovoj oblasti.

Ključne reči: klimatske promene, Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije, Strategija poljoprivrede i ruralnog razvoja Republike Srbije, harmonizacija pravnih propisa.

dr Marko Milenković

viši naučni saradnik

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: mmilenkovic@idn.org.rs

Milica Pešterić, LL.M.

stariji saradnik, Bojović, Drašković, Popović & Partners

e-mail: milica.pesteric@bd2p.com

Smanjenje karbonskog otiska i zeleni kilovati – ka novom regulatornom okviru u Srbiji

Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije usvojen je u aprilu 2021. godine kao deo šireg paketa zakona u oblasti energetike koji, između ostalog, imaju za cilj da doprinesu zelenoj tranziciji naše ekonomije. Iako Srbija već proizvodi značajne količine električne energije iz obnovljivih izvora, prevashodno zahvaljujući velikim hidroelektranama u vlasništvu javnog elektroprivrednog preduzeća, poslednjih godina se čine značajni koraci i sprovode se mnogobrojni investicioni projekti koji treba da rezultiraju dodatnim kapacitetima. Važan aspekt razvoja ovakve proizvodnje u Evropi već decenijama čini politika podsticajnih mera za proizvođače. Nakon dugogodišnjih debata, novi zakon vrši usklađivanje sa važećim propisima EU u pogledu uvođenja aukcija za (najniže iznose) podsticajnih mera u obliku tržišnih premija odnosno fid-in tarifa (za manje proizvođače). Zakonom je propisano da podsticajni period traje 15 godina od dana prve uplate tržišne premije/fid-in tarife, što povećava isplativost i atraktivnost investicija u ovoj oblasti. Zakon takođe predviđa i važnu novinu odnosno prepozna je kategoriju kupca-proizvođača čime se otvara put da i značajan broj građana pruži doprinos smanjenju štetnih uticaja na klimu. Kompletno regulaturno okvira se još uvek očekuje, a uključuje relevantne podzakonske akte, kao i plan podsticaja. Prvi plan trogodišnjeg sistema podsticaja treba da predvidi vremenski okvir za aukcije, njihovu učestalost, očekivane nove kapacitete od OIE koji će biti uključeni u sistem podsticaja, ukupna sredstva podsticaja koja će biti dodeljena povlašćenim proizvođačima kojima će biti dodeljena podsticajna prava u tom trogodišnjem periodu, kao i vrste tehnologija koje će biti podržane u sistemu podsticaja. Dosadašnja iskustva sa usvajanjem podzakonskih akata ukazuju na učestalo prolongiranje rokova, kao i na usvajanje propisa sa kratkim periodima važenja (do godinu dana) sa regularnim produžavanjem važnosti na kratak period, što je u pre-

thodnoj deceniji izazivalo pravnu nesigurnost i neretko negativno uticalo na realizaciju investicija u ovoj oblasti. Iako Zakon o obnovljivim izvorima energije veoma detaljno reguliše materiju, još uvek ima mnogo pitanja koje treba regulisati posebnim podzakonskim aktima, čime će biti obezbeđen kompletan regulatorni okvir u ovoj oblasti.

Ključne reči: obnovljivi izvori energije, zelena energija, podsticaji za proizvodnju, smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte.

msr Ivana Ostojić

stručna saradnica

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: ivanaostojic27@yahoo.com

Klimatske finansije u funkciji održivog razvoja

Potreba za suočavanjem sa izazovima i problemima koje donose degradacija životne sredine, socijalne nejednakosti i ekonomske nestabilnosti zahteva novi model ekonomskog razvoja koji je i zelen i inkluzivan i koji služi kao alternativni način povećanja dobrobiti ljudi uz smanjenje ekoloških rizika. Dugogodišnje povećanje emisije ugljen-dioksida i drugih gasova dovodi do nastanka efekta staklene bašte i globalnog zagrevanja koje uzrokuje dugotrajne promene klimatskog sistema. Okvirna konvencija Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama (United Nations Framework Convention on Climate Change) predstavlja međunarodni ugovor koji ima za cilj „stabilizaciju gasova staklene bašte na nivo koji bi sprečio negativne antropogene uticaje na klimatski sistem“. Takođe, ovaj ugovor podrazumeva i tranziciju ka inkluzivnoj i niskougljeničnoj ekonomiji koja treba da bude pravedna, uz ostvarenje maksimalnih šansi za ekonomski prosperitet, socijalnu pravdu, zaštitu prava i socijalnu zaštitu za sve. Koliko je pitanje klimatskih promena važno govori i činjenica da su Ujedinjene nacije ovo pitanje uvrstile u jedan od ciljeva održivog razvoja koji zahteva hitnu klimatsku akciju u borbi protiv klimatskih promena i njihovih posledica, dok se u Pariskom klimatskom sporazumu poziva na preduzimanje kolektivnih napora radi ograničenja porasta globalnih prosečnih temperatura do 1,5 °C.

Klimatske finansije predstavljaju veoma važan segment globalne klimatske politike. Odnose se na projekte i programe za prilagođavanje klimatskim promenama i ublažavanje njihovih negativnih posledica, a koji su finansirani od strane nacionalnih, regionalnih ili međunarodnih organizacija. Nepreduzimanje akcija za ublažavanje posledica klimatskih promena će neminovno dovesti do povećanja šteta i gubitaka uzrokovanih trendovima klimatskih promena. Ovo naročito važi za zemlje sa neadekvatnim politikama i slabim institucijama, koje ostaju imune na globalne klimatske trendove. Klimatske promene bi mogle da uspore ekonomski razvoj Srbije, posebno u sektorima poljoprivrede i vodoprivrede, šumarstva, energetike, saobraćaja i infrastrukture. Država bi trebalo da uključi i privatni sektor u proces tranzicije ka niskougljeničnim, klimatski otpornim ekonomskim modelima i cirkularnoj ekonomiji. Ukupan iznos finansiranja klimatskih promena iz budžeta Srbije 2018. godine iznosio je 79 miliona

evra. Istraživanja pokazuju da čak i najmanji porast temperature ima značajne implikacije na stopu rasta bruto domaćeg proizvoda Srbije. Porast temperature od 1°C bi imao za posledicu pad bruto domaćeg proizvoda Srbije od 1,2% u narednih dvadeset godina. Ako posmatramo scenario u kojem temperatura raste za 4 °C, nivo bruto domaćeg proizvoda Srbije bi bio skoro 7% niži od projektovanog za period 2020–2040. godine, dok bi očekivani pad za period 2020–2100. godine iznosio čak 17%.

Ključne reči: klimatske finansije, održivi razvoj, klimatske promene, zeleni inkluzivni rast, cirkularna ekonomija.

dr Ranko Sovilj

naučni saradnik

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: rsovilj@idn.org.rs

Uticaj klimatskih promena na redefinisane postojećih i kreiranje novih finansijskih instrumenata – pravni osvrt

Prirodne nepogode i katastrofe izazvane klimatskim promenama nanose ogromnu materijalnu štetu, što se negativno odražava na finansijski sektor i na sveukupni privredni razvoj zemlje. Cilj predmetnog istraživanja je analiza pravnog i institucionalnog okvira za primenu novih vrsta finansijskih instrumenata, koji bi promovisali i pospešili brži razvoj finansijskog tržišta, a samim tim i privredni razvoj Republike Srbije. Kreiranje novih i prilagođavanje postojećih finansijskih instrumenata za upravljanje rizicima klimatskih promena bitan je preduslov za privlačenje inostranih i domaćih investicija. Kao odgovor na klimatske promene, finansijska tržišta su razvila široku lepezu novih instrumenata trgovine poput: zelenih hartija od vrednosti, kat obveznica, šumskih obveznica. U skorije vreme kreirani su specijalni finansijski derivati poput fjučersa na vodu, koje je lansirao NASDAQ i koji omogućuju klađenje na cene vode u Kaliforniji. Dostokorašnja iskustva na tržištu kapitala ukazuju nam da emisija i trgovina zelenih hartija od vrednosti omogućava prikupljanje značajnih sredstava, kojima se mogu finansirati projekti u cilju rešavanja problema klimatskih promena.

Usvajanjem Uredbe o upravljanju kapitalnim projektima 2019. godine zaokružena je zakonodavna aktivnost na polju upravljanja i finansiranja rizika izazvanih klimatskim promenama. Načelno se može konstatovati da je zakonodavni okvir za delotvorno planiranje, sprovođenje i praćenje javnih politika koje se tiču klimatskih promena uspostavljen u Srbiji. Međutim, domaćoj privredi nedostaju institucije i instrumenti finansijskog tržišta, koji bi omogućili njeno normalno poslovanje i dalji razvoj. Budući da zakonodavni okvir omogućava kreiranje novih finansijskih instrumenata, emisija i trgovina istih doprinela bi da naša zemlja postane deo globalnog finansijskog tržišta. U tom kontekstu, a polazeći od pretpostavke da su zelene hartije od vrednosti dragoceno sredstvo u borbi protiv klimatskih promena, valjalo bi unaprediti postojeći pravni okvir i podstaći razvoj zelenih finansijskih instrumenata.

Ključne reči: klimatske promene, finansijska tržišta, finansijski instrumenti, zelene hartije od vrednosti, pravni okvir.

dr Vladimir Mentus

naučni saradnik

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: vmentus@idn.org.rs

Pandemijska recesija i *degrowth* – kakav rast nam je potreban?

Cilj nam je da ispitamo odnos između recesije izazvane trenutnom pandemijom i *degrowth* principa – pokazujemo da se opadanje ekonomskih aktivnosti usled pandemije ne može nazvati *degrowth*-om. *Degrowth* kao teorija i pokret prepoznaje da su tokovi materijala i energije unutar globalne ekonomije nejednako distribuirani i često previše masovni, a naročito u bogatim društvima. Iako je pad zagađenja i štetnih emisija usled pandemije jasno izražen, trenutno opadanje ekonomskih aktivnosti nije u skladu sa *degrowth* principima. Prvo, i dalje je prisutno ekstremno narušavanje životne sredine u mnogim delovima sveta – mnoga područja se suočavaju sa povećanim pritiskom širenja obradivog zemljišta, seče šuma, ilegalnog rudarenja, krivolova divljih životinja, povećanjem biomedicinskog otpada i smanjenjem reciklaže. Drugo, recesija neproporcionalno više pogađa najugroženije pojedince i grupe. Treće, ona nije planirana i nije u skladu sa demokratskim načelima, već reaktivna i potiče odozgo. Četvrto, ne postoji namera da se smanjeni nivoi ekonomske aktivnosti održe dugoročno, i odlažu se što duže u cilju održanja rasta. Konačno, individualni osećaj blagostanja je opao, sa obzirom na to da su dosada, usamljenost, zabrinutost, tuga, suicidalne misli, depresija i anksioznost porasli u mnogim slučajevima. Dalje, ispitujemo sve obimniju empirijsku evidenciju o tome da je nastanak bolesti COVID-19 mogao biti povezan sa ubrzanom gubitkom biodiverziteta, uništavanjem prirodnih staništa od strane ljudi i prirodom globalnog poljoprivredno-prehrambenog sistema. Na kraju, ukazujemo na potrebu za smanjenjem obima globalne ekonomije, radikalnom redistribucijom i pomeranjem zajedničkih vrednosti ka brizi, solidarnosti, autonomiji i ekološkoj pravdi.

Ključne reči: COVID-19, recesija, *degrowth*, biodiverzitet, ekološka pravda.

dr Mirjana Dokmanović

naučna saradnica

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: mdokmanovic@idn.org.rs

Klima kao politički instrument za kontrolu država i ljudi

Predmet rada je zakonski i strateški okvir Republike Srbije formulisan kao odgovor na klimatske promene. Osnovno istraživačko pitanje je kakve će efekte usvojena rešenja proizvesti na privredu i stanovništvo. Tema se ispituje primenom metoda kvalitativne analize relevantnih propisa, strategija, statističkih podataka i međunarodnih dokumenata.

Zaključuje se da će usvojena rešenja imati verovatno pozitivan uticaj na prilagođavanje lokalnim nepovoljnim vremenskim prilikama i otklanjanju posledica kao što su suše i poplave, kao i na zaštitu životne sredine, dok uticaj na klimu nije moguće proceniti. S druge strane, planirana energetska tranzicija će zbog predviđene dinamike i izabranog modela proizvesti više negativnih nego pozitivnih efekata. Negativni uticaji na stanovništvo i privredu očekuju se u vidu povećanja energetske zavisnosti, energetske siromaštva i zaduženosti države, smanjivanja privrednih aktivnosti i konkurentnosti, uzrokovanja problema u proizvodnji hrane, povećanja cene energenata, hrane i vode, smanjivanja životnog standarda ljudi i otežanih mogućnosti grejanja domova zimi, a hlađenja leti. Procena uticaja solarnih elektrana i vetroparkova na biodiverzitet je neispitana.

Rezultati analize ukazuju na veliku verovatnoću da će nekritičko preslikavanje koncepta „borbe protiv klimatskih promena“ prema modelu UN, EU i međunarodnih finansijskih institucija proizvesti negativne efekte na države poluperiferije. Ovaj model maskira globalne probleme koji takođe zahtevaju koordinisani odgovor, kao što su rast nejednakosti, zagađivanje vazduha, zemljišta i voda, prekomerno trošenje i uništavanje prirodnih resursa, a što su sve posledice korporativnog kapitalizma. Cena takve neodgovorne ekonomske, monetarne i ekološke politike se sada prebacuje na male države i njihove građane, a u cilju postizanja i zadržavanja ekonomske i finansijske moći i kontrole nad osnovnim polugama suverenosti država. Cilj rada je da ukaže na značaj naučnog skepticizma i potrebu kritičkog preispitivanja međunarodnih, evropskih i nacionalnih politika iz perspektive blagostanja ljudi i zaštite životne sredine.

Ključne reči: Zelena agenda, energetska tranzicija, Kjoto protokol, Pariski sporazum, Okvirna konvencija UN o promeni klime, energetska zavisnost.

dr Sanja Stojković Zlatanović
naučna saradnica
Institut društvenih nauka, Beograd
e-mail: sanjazlatanovic1@gmail.com

Klimatske promene i pravo na dostojanstven rad – uloga i značaj radnog prava u osiguranju pravedne tranzicije ka ekološki održivom ekonomsko-socijalnom razvoju

Pitanja redefinisanja uloge, značaja i ciljeva tradicionalnih pravnih disciplina, uključujući i radno pravo, u promenjenim uslovima civilizacijskog napretka i razvoja, naročito, poslednjih godina, nameću se kao značajna za sagledavanje i pravnoteorijsku analizu. Ovo, stoga, što integrativnost u pristupu osnovnim ljudskim pravima zahteva utvrđivanje valjanog normativnog okvira ostvarivanja prava na dostojanstven rad u promenjenim okolnostima definisanog ekološki održivog ekonomsko-socijalnog razvoja. Izazov utvrđivanja adekvatnog javnopolitičkog i, posledično, regulatornog odgovora na klimatske promene, kako na međunarodnom, tako i na nacionalnim nivoima, uslovio je različite pristupe teoretičara radnog prava, ali i kreatora javnih politika. Oni su se kretali od grubog zanemarivanja povezanosti više pravnih disciplina u definisanju mera adaptacije i ublažavanja uticaja klimatskih promena na radnopravni sistem i *vice versa*, odnosno afirmisana je jednostranost u pristupu, preko parcijalne i, zapravo, suštinski nepotpune integrisanosti pojedinih instituta radnog prava u strategijske i normativne okvire odgovora na klimatske promene. Sa druge strane, stanovište Doreja (*David Doorey* (2017)) je formiranje potpuno nove pravne discipline – Prava pravedne tranzicije – u čijoj se osnovi nalazi međudisciplinarni i holistički pristup adresiranju klimatskih promena u kontekstu održivog ekonomsko-socijalnog razvoja. S tim u vezi, *sedes materiae* nove pravne discipline bili bi instituti radnog, ekološkog, poreskog, korporativnog i imigracionog prava.

U radu se primenom pravnoteorijskog metoda u jednom razvojnom kontekstu sagledava uloga i značaj radnog prava, kao tradicionalne pravne discipline, u ostvarivanju ciljeva održivog ekonomskog, socijalnog i ekološkog razvoja, kao i međuzavisnost sa drugim, povezanim pravnim disciplinama. Inherentnost nastanka i ekspanzija razvoja novih, nestandardnih oblika rada, u korona i postkorona periodu, poput, platformskog, rada na zahtev i drugih oblika tzv. digitalnog rada, mogu poslužiti kao polazni modeli prelaska na ekološki održivu proizvodnju. Izazov prilagođavanja tradicionalnih radnopravnih

instituta novim formama rada otvara pitanja redefinisanja radnog prava i prilagođavanja neophodnim promenama ekonomskog sistema, tj. prelasku na tzv. zelenu ekonomiju i zeleni rad. Osim toga, uloga socijalnih partnera u ekološkoj i, posledično, radnoj tranziciji ne sme biti zanemarena. Isto je potvrđeno u uporednom pravu, gde u nedavno usvojenom Klimatskom zakonu u Francuskoj (2021), poseban deo adresira radnopravne implikacije klimatskih promena, što će, takođe, biti sagledano kao posebno istraživačko pitanje, primenom uporednopravnog metoda.

Ključne reči: radno pravo, ekološko pravo, klimatske promene, pravo pravedne tranzicije.

dr Zorica Mršević

naučna savetnica

Institut društvenih nauka, Beograd

e-mail: zorica.mrsevic@gmail.com

mr Svetlana Janković

Centar za podršku dijaloga i tolerancije, Čačak

e-mail: svetlana.jankovic.cacak@gmail.com

Klimatske promene i upravljanje migracijama

U ovom radu se izlaže neophodnost pravnih promena kao jedan od humanih odgovora na migracije izazvane klimatskim promenama. Danas je uveliko globalno razvijena svest da nisu samo oružani sukobi uzrok migratornih kretanja, već i drastično osiromašenje izazvano prirodnim katastrofama i klimatskim promenama. U svetu je trenutno oko 82,4 miliona ljudi prinuđeno da živi van svojih domova i da ima status izbeglih i raseljenih lica, što je više nego ikada ranije. Mnogi od njih su pobjegli od gladi i sasvim ugrožene egzistencije do kojih su dovele klimatske promene i njima prouzrokovane prirodne katastrofe. A klimatske promene nisu samo iza učestalih prirodnih katastrofa, i ruiniranih i onemogućenih privrednih aktivnosti čitavih regiona, kao što je na primer podsaharska Afrika, već, takođe, i oružanih sukoba koji u njima izbijaju. Uzročno-posledični krug generisanja kontinuiranih talasa izbeglica je tako zaokružen na liniji klimatske promene, prirodne katastrofe, ratovi, devastirane privredne aktivnosti, ugrožena elementarna egzistencija stanovništva. Zbog toga je upravljanje migracijama jedan od prioriteta, neophodnih humanitarnih odgovora zapravo i na klimatske promene.

Cilj rada je ukazivanje na to da se migracijama mora upravljati, i da to niko ne može da radi samostalno jer su migracije po definiciji prekogranične. Moraju da rade zajedno Evropska unija i Srbija, ali i druge države koje se nalaze na migrantskom putu. Zato je potpisan Ugovor o podršci Evropske unije u upravljanju migracijama kao druga faza unapređenja prihvatnih kapaciteta, usluga zaštite i pristupa obrazovanju u Srbiji.

Tematski, ovaj tekst sadrži izlaganja jednog od odgovora na klimatske promene u vidu humanog i racionalnog postupanja sa intenziviranim migratornim kretanjima kao njenim posledicama. Pravni odgovori su deo tog postupanja i to ne samo u smislu usmeravanja ka tržištima razvijenih zemalja EU koje mogu da apsorbuju značajan

deo migrantske populacije, jer i naš sistem azila treba da bude učinjen privlačnim izdavanjem putnih isprava izbeglicama, radnih dozvola i skraćivanjem trajanja procedura vezanih za odobravanje azila.

Ključne reči: migratorna kretanja izazvana klimatskim promenama, pravni odgovori, saradnja EU i Srbije, radne dozvole, putne isprave.

dr Stefan Janković

Odeljenje za sociologiju

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

e-mail: stefan.jankovic@f.bg.ac.rs

Unutar *terra nullius*-a: antropocen, pravo i ekološka samosvojnost

Svojevrsna implozija debata u društvenim naukama podstaknuta indikacijama obima, zahvata i dubine antropogenih otisaka na planeti, okupljenih kroz koncept antropocenom, otvara niz delikatnih pitanja kako iznova konstituisati ljudski život pred očigledno preobraženom materijalnosti nad kojom nije moguće lagodno ustanoviti suverenost. Istorijski nezavidna situacija sa antropocenom prvenstveno izvire kao ubrzana i glomazna okolinska destrukcija koja se nezaustavljivo širi kroz tzv. ekstraktivizam i brojne operacije poput geoloških preobražaja zemljišta ili vađenja minerala, ruda i drugih resursa. Očiti rezultat ovog neskromnog prisvajanja glavne geološke role u slučaju ljudi osim vrtoglavog rasta emisija CO₂ ili acidifikacije okeana, postaje upravo nestabilno i nepredvidivo dejstvo ne-ljudskih entiteta koje se ne može lako ubaciti u socio-juridičke okvire. Ključna vodilja u ovom izlaganju, otuda biva preispitivanje mogućnosti da drugi, neljudski entiteti odgovorni za ekološki opstanak, steknu i pravnu samosvojnost. Kroz osvrt na čuvenu studiju Karla Šmita *Nomos Zemlje* pokušaćemo najpre da ocrtaemo kako je evropsko javno pravo preobraćalo *terra nullius*. Naime, na kraju ove studije, Šmit ocrta ambiciozni tripartitni model prisvajanja-raspodele-proizvodnje, upućujući kako je posebno evrocentrični projekat, ekstenzijom teritorijalnih i pravnih sistema, najpre na zemljište, a potom na morske površine i na vazduh borbama oko preraspodele za imperativ upravo imao proširivanje ljudskih formi života na uštrb drugih. Ovaj momenat je, tvrdićemo, izuzetno bitan imajući u vidu mnogobrojne dokaze iz različitih disciplina povodom klimatskih promena, poput topljenja polarnih kapa ili šumskih požara, za koje se postojeće forme suverenosti javljaju jalovim. Ključno pitanje u našem izlaganju otuda postaje može li zemlja opet biti „ničija“, ali sada u smislu dostizanja ekološke samosvojnosti i sticanja ekvivalentnih prava u kompoziciji kolektivnog života? Na osnovu uvida u nekolicinu predloga iznedrenih u debatama o antropocenu, u zaključku diskutujemo kako se ovo potencijalno uključivanje neljudskih elemenata može obaviti.

Ključne reči: antropocen, terra nullius, pravo, ekstraktivizam.

